

25. UNA ECONOMIA AGRÀRIA

Fets i nombres

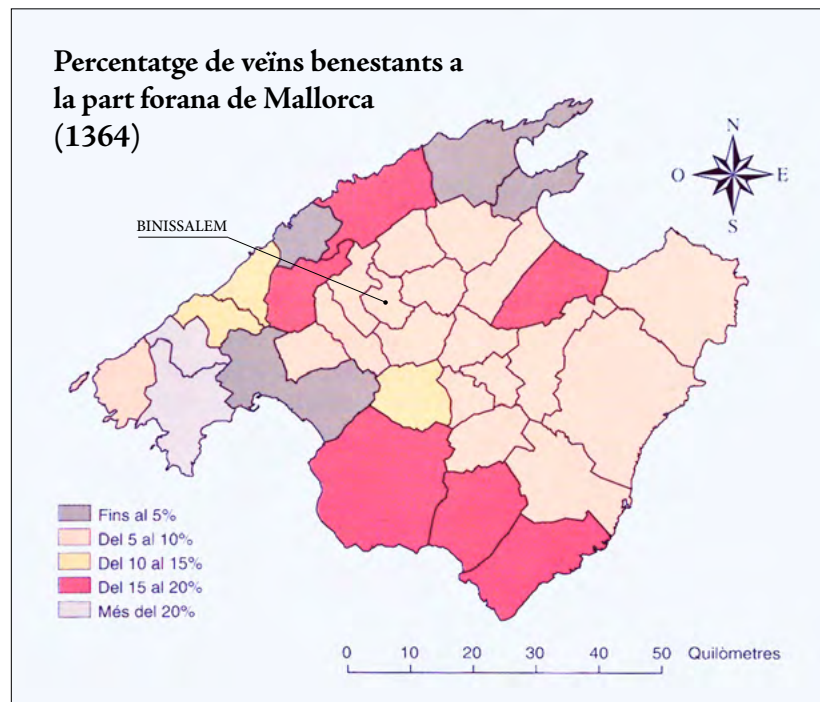
L'ideal de tota persona medieval: l'abundància, l'exuberància d'una bona collita de blat. És una pintura justament famosa: "els colliters" de Pieter Breugel el Major. Experts moderns, però, destaquen que el blat 'alt', afavorit llavors, és menys productiu i més propens a malalties i a danys del vent i pluja que les varietats baixes emprades avui. [Fig. 167]

L'activitat econòmica de Binissalem, com tota la part forana de Mallorca, se centrava en la producció agrícola. Havia estat l'arribada a la península de notícies de l'abundància i varietat de productes agraris a Mayurqa, tant com les perspectives de comerç, que varen animar igualment rics i persones corrents a guanyar una part de la nova terra per ells.

Aquesta mena de propaganda fou escampada a la famosa reunió entre el rei

En Jaume, els cavallers i els benestants *rics homes* a la casa del mercader Pere Martorell, un any abans de la conquesta. No sabem fins a quin punt els nous colonitzadors estaven informats per endavant del sistema agrari musulmà que suplantarien. Sembla que ells no havien esbrinat les raons per a tal abundància. Segons historiadors d'avui, com Miquel Barceló, Helena Kirchner, i Ricard Soto Company*, els musulmans havien assegurat una producció copiosa i una dieta excel·lent per la seva considerable població, mitjançant l'ús ben estudiat dels

(*)
Vegeu la relació d'obres d'aquests a la fi d'aquest capítol.

Un càlcul de la riquesa familiar il·lustra la fràgil vida dels pagesos. Com diu a l'*Atlas de les Illes Balears*, "A la segona meitat del segle XIV ja era un fet la diferenciació al si de la pagesia mallorquina. D'una banda apareix una pagesia benestant, conformada per grans terratinents que dedicaven les seves explotacions [...] a la combinació dels conreus cerealístics amb la ramaderia, sobretot ovina. De l'altra banda s'hi trobava un nombre considerable de petites explotacions, conreades per la mateixa família que les posseïa i que sovint havien de cercar altres vies d'ingrés" (A.I.B. edició de 1995, Govern Balear, p. 136). A Binissalem, vila on predominava gent de la segona classe tot i la bonança, la precarietat fou normal. [Fig. 168]

recursos de l'illa, i un sistema agrari que els colonitzadors trencarien.

No predominaven les plantacions de cereals, no predominava el forment, sinó que els musulmans varen emprar altres grans com l'arròs, l'ordi, el mill i la civada també. A més, ells aprofitaven els llegums, fruites i hortalisses, totes cultivades en una explotació sofisticada amb l'aigua corrent per regar i moldre. La seva dieta inclogué també productes recollits del bosc, com els aglans. La base de la seva economia agrària era l'autosuficiència, no la producció d'excedents que podien ser comercialitzats, encara que ells cultivaren el cotó, el lli i el cànem per comerciar. Resulta una Mallorca més 'sostenible', com nosaltres entenem la paraula.

Sense divisions territorials arbitràries i compartint l'aigua, els boscos i les garrigues, en l'època islàmica s'arribà a un equilibri de producció i demanda que sempre eludeixen els invasors. Aquests concebien la terra de Mallorca com a font de rendes i racionalitzaven l'agricultura com a bons capitalistes. Per manca de mitjans tècnics, els nous senyors cristians no aconseguiren

destrossar el medi ambient, però al llarg del temps abatien la població que intentava viure de la producció agrícola mentre Mallorca mai no arribà a l'autosuficiència en productes de menjar, sobretot en el blat, com ells designaven el conjunt dels grans paners, base absoluta de la seva dieta.

Binissalem dins el conjunt de viles

Al segle XIII, en el començament del nou regne, en un lloc amb recursos, no era tan difícil crear una nova prosperitat. La segona meitat del segle XIII i la primera meitat del XIV fou un temps d'extraordinari progrés pels mallorquins i els binissalemers.

Els colonitzadors varen arribar a Mallorca dins, però vers la fi, d'un cicle d'expansió europea que havia durat ja tres-cents anys. Possiblement s'havia doblat la població durant aquest període, i destacava una expansió de la riquesa que resultava, en part, d'un clima benèvol i l'escassetat relativa de desastres naturals o epidèmies.

Es pot argumentar que els primers cent cinquanta anys foren 'els millors' de tota la història de Binissalem. La vila destacava dins d'una puixança general. Diu Pau Cateura, "L'època daurada, més per la conjuntura econòmica que per altra cosa, del regne de Mallorca va ser el període dels anys 1276-1343, coincidint amb la dinastia pròpia, quan la Ciutat de Mallorca va ser convertida i embellida com a capital del regne [...]" (2003, p. 54).

Al comparar les recaptacions mitjanes del delme per a tots els productes sempre taxats (parlem aquí de les quantitats del delme recaptat per la Procuració reial), Binissalem surt a la meitat alta de les gràfiques de producció de cereals, vi i oli. També surt a quasi la mitjana pel que fa al delme del bestiar. Aquestes gràfiques, que engloben quasi tot el segle XIV, des de 1310

a 1396, (de Josep F. López Bonet, 1989, pp. 95-98) són elaborades sense detall, però ens donen una indicació comparativa que demostra l'èxit de Binissalem en el marc de la producció agrària.

Demografia

A la parròquia de Robines, com igualment en d'altres, es va assolir un nivell de població durant els primers cent anys que no se sobrepassà fins almenys al segle XVI. S'ha de recordar que Binissalem tenia una àrea més petita que gairebé totes les altres parròquies, pel que la densitat de població havia de ser més elevada. No era un poble substancial als principis del XIV, encara que el creixement explosiu de la població ja estava en marxa a l'últim quart del segle XIII. Vegeu un aproximació al nombre d'habitants a Binissalem medieval a l'*Annex*, "Estimació de la població de Binissalem al segle XIV" (p.15).

El producte global i les crisis puntuals

Ja abans de 1350 podem detectar els primers d'un sèrie de bastons a la roda del progrés, fins llavors positiva, de l'economia agrària de Mallorca. No era constant, consistent* ni alarmant, però segons López Bonet, els ingressos derivats de la producció agrícola començaren a davallar abans de la pesta negra de 1348-9 (1989, p.38-40).

El blat

López Bonet subratlla, a més, que la crisi de 1348-1350 no fou "la més profunda en tots els sentits" (1989, p. 136). "La gran crisi cerealícola va ésser la de 1374, seguida en importància per les de 1344 i de 1388" (1989, p. 49). Als anys de la

Aproximació a l'evolució de la producció de cereals i dels preus del blat a la mallorca rural del segle XIV

fam de 1373-5, "deguda prioritàriament a les males collites, és més pregona en allò que toca al delme, pràcticament sense recaptació" (1989, p. 136). El delme, una recaptació quantitativa que tenia una certa independència dels preus, és l'indicador de producció més fiable que tenim; dels productes delmats, és clar. Es mostra l'escassetat a Binissalem llavors en una nota del 4 d'abril de l'any 1374, que diu: "El rei Pere comunica a tots els oficials reials que ha concedit a Ramon Bovera i Bernat Prunera de Robines puguin comprar 100 quarteres de blat (=7.000 litres) i 50 (= 3.500 litres) d'ordi o civada segons mesura de Barcelona, i les puguin portar a Mallorca per sembrar i altres necessitats" (RRV2, p. 25).

Segons el *Diccionari de mesures catalanes*, la quartera barcelonesa d'àrids era dels mateixos 70 litres que a Mallorca (Asima, Feliu, Marquet, Barcelona 1996).

El vi

L'enorme vitalitat de l'economia de Binissalem podia haver resultat en gran mesura de la producció de vi. L'historiador

Aquest gràfic de la producció de cereals, la base de la dieta mallorquina, il·lustra un dels núvols més obscurs que rondaven l'economia illenca al llarg del segle XIV. Inevitablement una escassetat de gra tan abrupta resultà en una pujada de preus també abrupta. [Fig. 169]

(*) Els ingressos representats per les recaptacions del delme de certs productes continuà pujant tot el segle XIV; exemples són el de la producció de vi i de bestiar, ambdós importants a Binissalem (López Bonet, 1989, pp. 91, 93).

Ricard Soto, parlant del vi, diu [...] *hay motivos para pensar que la reorientación agraria se basó en este cultivo, entre 1242 y 1279 se consignan 45 permisos para plantar viña por todas partes [...].* Continua, *“La fácil monetización de este producto (el único que siempre se percibió en moneda y no en especie) lo convertían en un especie de monocultivo colonial”* (1984, pp. 125 i 26).

Aquesta bonança continua al llarg del segle XIV fins a arribar a estimacions de producció vinícola realment altes. Parlant de l'any 1382, l'historiador local, Francesc Canals calcula: *Si feim una suma de les somades recollides aquest any veurem que ens dona la quantitat de 2.746 somades, que, si les multiplicam per 92 litres la somada*, ens donaria la considerable quantitat de 252,632 litres.”* *“Observam que el vi blanc ni es comptabilitzava, ja que es posava dins “carretells”, la capacitat dels quals era inferior a la somada. El moscatell i l'aiguardent tampoc no es computaven [...]”* (1989, p. 31).

Treballant amb el document que exposa Canals, encara que no podem arribar a les quantitats que ell computa, és bastant significatiu que hi havia almenys setanta persones a Binissalem que tenien quantitats de vi significatives guardades en cellers (quatre cellers són nomenats al document) el setembre de l'any 1382. En la meitat de casos no es donaven les quantitats en somades; per exemple, en Jacme Benaula (se suposa que era el mateix veí de l'oposició política) tenia *“5 botes grosses”* sense més explicació, però d'algunes persones conegudes sí que en tenim les quantitats registrades (Francesc Canals, 1989, pp. 28 – 31).

- Hi havia 5 Bestards llistats, i *“Ramon lo vell”* tenia 44 somades tot sol.

- Hi havia 2 o 3 'Lorens', tots P. o Pere, i tenien *“en lo dit celler d'En Pere Lorens*

quatre botes grosses, dues de 30 somades, una de 18 e altra de 14”, un total de 92 somades.

- Hi havia 2 Mateu, amb 30 i 34 somades respectivament.

- El ferrer, Domingo Samar, tenia 37 somades.

- N'Audriol (*sic*) d'Alexandria, nom inconfusible, tenia 46 somades.

- N'Arnau Ses Oliveres tenia 70 somades. Era ell un notari? Al 1392 fou un dels quatre jurats, elegit *“de la poble”* (RRV2, p. 32).

- Johan Villalonga tenia unes 44 somades. Hi havia un Joan Villalonga, jurat *“della torrent”* (Aiamans i Lloseta) al 1392 (RRV2, p. 32).

La producció de vi a Mallorca, calculada a partir de la recaptació del delme, té una tendència lleugerament ascendent al llarg del segle XIV i justament un increment més acusat durant la darrera dècada, partint de la mitjana dels anys anteriors.

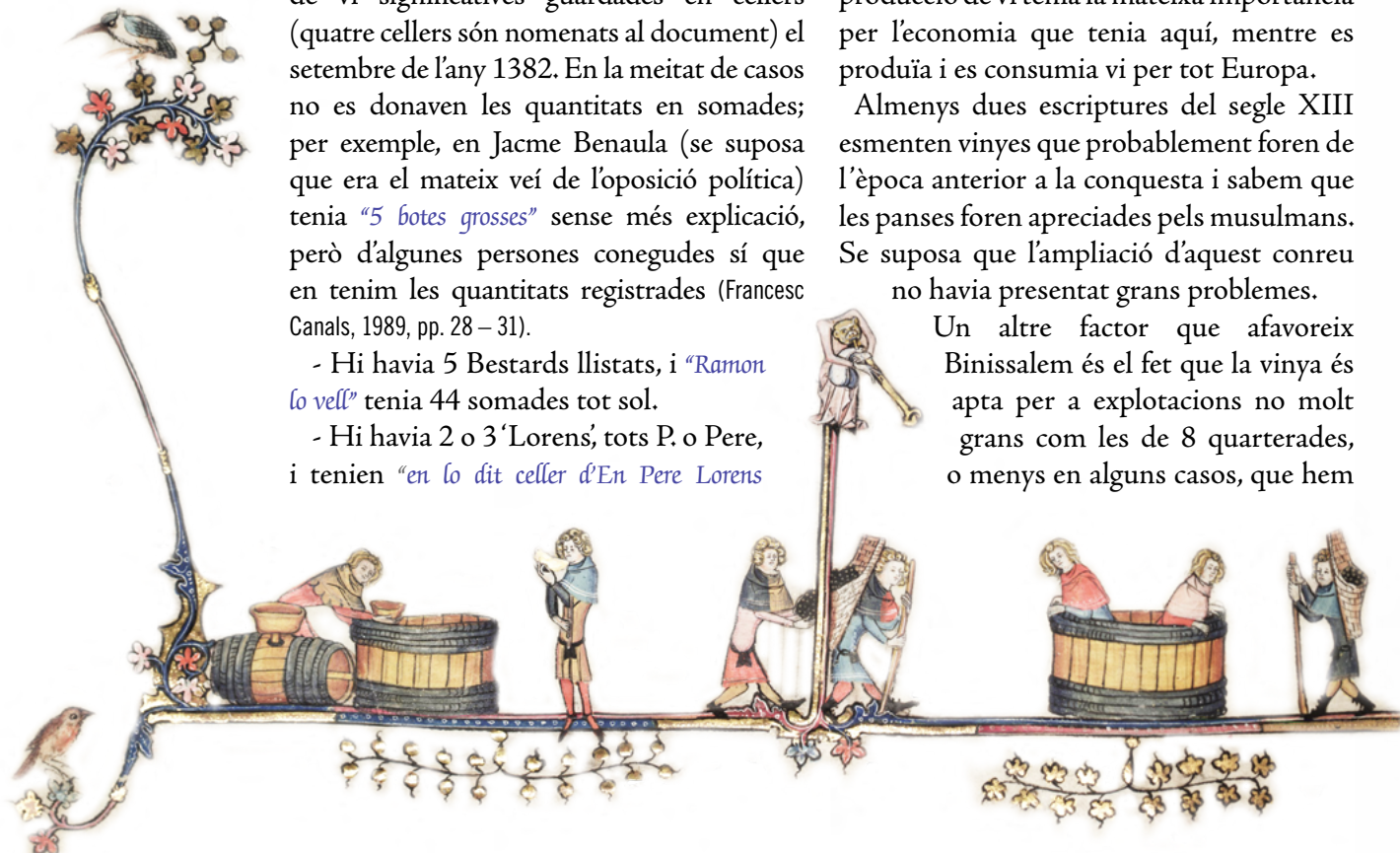
S'ha d'insistir que el cultiu vinícola no fou just un fenomen local; la terra per a cultivar vinyes era una de les donacions assegurades als pobladors de tota l'illa per les Ordinacions del rei Jaume II a l'any 1300. A la península i al sud de França, la producció de vi tenia la mateixa importància per l'economia que tenia aquí, mentre es produïa i es consumia vi per tot Europa.

Almenys dues escriptures del segle XIII esmenten vinyes que probablement foren de l'època anterior a la conquesta i sabem que les panses foren apreciades pels musulmans. Se suposa que l'ampliació d'aquest conreu no havia presentat grans problemes.

Un altre factor que afavoreix Binissalem és el fet que la vinya és apta per a explotacions no molt grans com les de 8 quarterades, o menys en alguns casos, que hem

(*) Avui en dia es considera que una somada eren 99 litres.

Poc ha canviat la collita del raïm per fer vi en set-cents anys. [Fig. 170]

Algunes tècniques agrícoles medievals [Fig. 171]

vist en escriptures de propietats ubicades a *l'alqueria de Benisalem*. Als documents contemporanis hi ha innumerables referències a 'vinyes' i és evident que foren camps de poca extensió. Se suposa que la majoria d'aquestes vinyes foren cultivades en secà. De manera diferent, els musulmans cultivaven les vinyes més aviat en règim de regadiu i pels costats de les muntanyes, a vegades a marges, junt amb arbres fruiters. Els cristians retenien la pràctica de combinar cultius i recolzaven les vinyes en arbres, de preferència fruiters.

López Bonet diu: *Les zones vinateres es distribueixen en un sentit en certa manera invers a les cerealícoles ... la zona més important és la comarca amb centre a Inca, o “raiguer” central (Inca-Selva-Campanet i Alaró-Robines) [...]* (1989, p. 100).

Els grans

Dins l'absència general d'estadístiques hi ha unes dades remarcables, però han de ser tractades amb cura. Onofre Vaquer (1997, p. 244) cita, per exemple, dades de la venda del delme reial de blat* (grans paners) dels tres municipis junts de Sencelles, Binissalem i Alaró, de 1284, de 1316 i de 1338. De 150 quarteres al 1284, pujava a 860 quarteres al

1316 i tocava sostre amb 1.700 quarteres al 1338, un increment més que notable.

El blat assumeix el pes més important a la dieta cristiana i, a la comarca, els cereals eren el cultiu dominant a Sencelles, mentre que hi havia camps de blat a la part sud-est del nostre poble, poble tallat pel camí reial Ciutat-Inca, com li succeïa a Consell, aleshores una part d'Alaró.

La ramaderia

Pensem que Binissalem formava part del camí de Muntanya de la transhumància esmentat per Maria Antonia Carbonero Gamundí (1992, pp. 66-68) o com a destinació pròpia o com a via per a arribar més amunt. Vista la geografia, el camí d'Algaida es desboca naturalment a través de Sencelles o Biniali fins a Binissalem, que és un punt de sortida a tants altres camins, cap a les valls

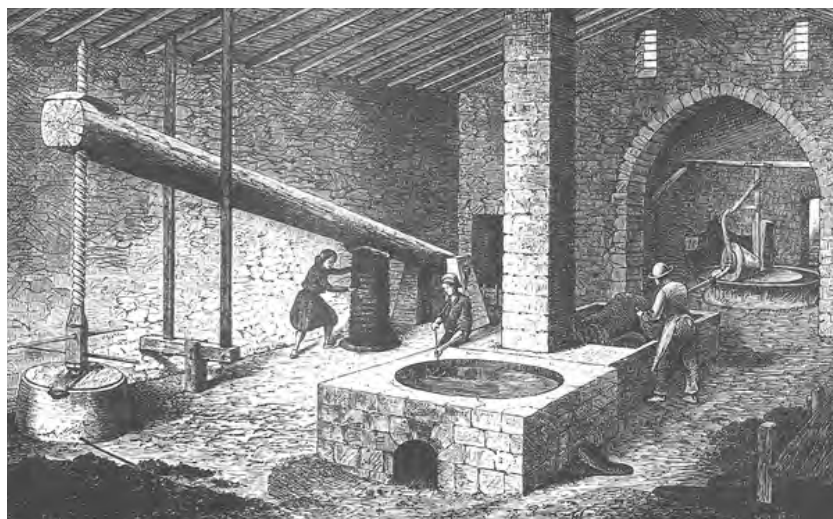
Una imatge medieval de la llarga transhumància del bestiar a la península, des de Lleó a Extremadura, una ruta de 700 km. [Fig. 172]

de Solleric i Almadrà i cap a les muntanyes de la Serra.

Diu Carbonero, a principis de la dècada de 1990, *“no hi ha estudis específics fets sobre les rutes ramaderes”* (1992, p. 67), però creiem que destacaran els camins de Binissalem i Lloseta el dia que els facin**. Ella adverteix ja, *“La transhumància era necessària a comarques com la de*

(*) La venda del contracte per delmar, de la Procuració reial, un dels receptors del delme, és òbviament un barem diferent de la quantitat finalment recaptada.

(**) Si en aquell dia no han fet desaparèixer tots els rastres dels antics camins i carreteres secundàries.

La tafona de la possessió de Comasema a Orient, en un gravat de l'Arxiduc Lluís Salvador. [Fig. 173]

Llucmajor on les pastures a l'estiu eren molt minses —o inexistents— donada la seva baixa pluviometria. Per la seva part, el bestiar de la muntanya es traslladava a Llucmajor per passar l'hivern.”

“En els nombrosos contractes d'arrendament de la història del municipi [Llucmajor], s'hi troben contínues referències a lloguer de bestiar i pastures, tant a les alqueries de muntanya (Teix, Alnallutx, Binissalem, Campanet, Banyalbufar, etc.) com a Llucmajor” (1992, pp. 67-68).

Parlant del delme del bestiar, López Bonet anota: “És clar també que hi ha incompatibilitat entre les comarques de vinya i les ramaderes [...]” mentre al paràgraf anterior havia constatat: A la segona part del segle [XIV] adquireix molta importància la recaptació [del delme del bestiar] de la zona de Inca-Selva-Campanet, seguida de les d'Alaró-Robines-Sencelles...” i continua “[...] vista la davallada dels rendiments en gra panificable, es produeix una certa orientació cap al cultiu d'espècies destinades a la nutrició animal amb una potenciació de l'activitat ramadera, implantada almenys com complementària [...]” (1989, p. 101).

Dels conflictes inherents entre ramaders i agricultors, en sabem bastant; els judicis locals tractaven aquest tema més que de cap altre, i apareix també en les instruccions del govern de Ciutat i les ordenances municipals. Per exemple, al 28 de juliol de 1419, noves “ordinaciones” foren aprovades per a la parròquia de Robines pel governador. José Mir, que les

havia transcrits i publicades (1889-90, p. 124), comentava “Poner coto á los abusos que impunemente se cometían por los dueños de ganados y de otros animales, y evitar por algún medio los daños que éstos [...] venían causando en los huertos, viñedos y otras tierras del termino de Binisalem, con gran prejuicio de sus propietarios, fué lo que se propuso el entonces Gobernador [...]” (p. 124).

Oli d'oliva

El do de la versatilitat que tenia Binissalem fou decisiu perquè sovint un mal any pel blat fou un bon any pel vi i viceversa, així compensant una mala collita i anivellant ingressos. El delme d'oli per Mallorca (un producte poc afectat, en comparació a altres collites, per la suficiència o manca de mà d'obra) arribava al seu màxim percentual just entre els anys 1343 i 1350 (López Bonet, 1989, p. 91).

López Bonet assenyala que “la zona de peu de muntanya d'Alaró-Robines-Sencelles” era la segona en importància de Mallorca (després de la muntanya mateixa) en producció d'oli (1989, p. 100). A Binissalem els olivars ocupaven la part més alta de la vila, en terres sota el domini de privilegiats com la Porció Temporal de l'església i dels grans senyors com els Torrella i Tornamira. A Lloseta l'extensa zona de la vall d'Almadrà, terra dels Tagamanent entre altres, i els pendents vers Inca pertanyents als Togores s'adaptaven a la perfecció al cultiu de l'oliva. Jaume Capó, parlant del paisatge de Lloseta al segle XIII diu: “l'extensió del seu camp estarà sombrejada pels cenúrosos olivars, en gran part” (Capó, 1985, p. 112).

No sabem el nombre de tafones que hi havia a la vila aleshores, però és possible que els productors amb possessions ubicades a assentaments o pobles més amunt, sobretot els petits, dugessin les seves olives a Binissalem per ser convertides, aquí, en oli, i aquest oli comercialitzat, ateses les millors comunicacions des de la vila.

FONTS CITADES

- _ Miquel Barceló, *Sobre Mayurqa, Quaderns de ca la gran Cristiana*, 1985
- _ Helena Kirchner, *La Construcció de l'espai pagès a Mayurqa: les valls de Bunyola, Orient, Coanegra i Alaró*, UIB, 1997
- _ Ricard Soto, “Del Repartiment a les Ordinacions”, *Historia de los Pueblos de España. Los Antiguos Territorios de la Corona de Aragón*, 1984
- _ Pau Cateura, article a *Documents Cabdals del Regne de Mallorca*, “La història: govern i autogovern de les Illes Balears”, Parlament de les Illes Balears, Palma, 2003
- _ Josep F. López Bonet, *La Riquesa de Mallorca al segle XIV, (Evolució i tendències econòmiques)*, Palma, 1989
- _ RRV2
- _ Asima, Feliu, Marquet, *Diccionari de mesures catalanes*, Barcelona, 1996
- _ Francesc Canals, *Aproximació socio-econòmica a Binissalem en el segle XIV*, Binissalem, 1989
- _ Onofre Vaquer, “Població i economia a la Mallorca de la primera meitat del segle XIV”, *Jornades d'Estudis Històrics Locals XVI*, 1997
- _ Maria Antònia Carbonero Gamundí, “Aljubs per a l'abastiment de bestiar. Els aljubs dels camins”, *L'espai de l'aigua. Petita hidraulica tradicional a Mallorca*, 1992
- _ José Mir, “Ordinaciones de Binisalem, 1419”, *BSAL 3*, 1889-90
- _ Jaume Capó, *Història de Lloseta, vol 1*, 1985

FIGURES CREANT BINISALEM

CAPÍTOL 25

- [167] Pieter Breugel the elder, *The Harvesters* (1565) Metropolitan Museum of Art, New York City http://www.cerealsdb.uk.net/cerealgonomics/WheatBP/Images/The_Harvesters.jpg
- [168] “Percentatge de veïns benestants a la part forana de Mallorca (1364)”, *Atlas de les Illes Balears*, Diafora, 1995, p. 136
- [169] “Aproximació a l'Evolució de la producció de cereals i dels preus del blat a Mallorca rural del S. XIV”, *Atlas de les Illes Balears*, Diafora, 1995, p. 136, de: G. Jover, (1992) “Una Crisi de la renda Feudal”, Mallorca 1330-1500. *Estudis d'Historia Economica*, 1992/1
- [170] Jehan de Grise, *Roman d'Alexandre*, (1338-1344) Flandres, MSS 264, p. 133r, copyright, amb permis de Bodleian Libraries, University of Oxford
- [171] Gilles de Rome, *Le Regime des princes* (1279) imatge: BnF Fr 126, f 7, d'una còpia de 1450, Rouen
- [172] Imatge d'un anunci a 'extremadura.com' de la presentació de dos llibres que tracten la història de la transhumància, 08.02.11 http://www.extremadura.com/ocio/se_presentaran_dos_libros_sobre_la_historia_la_naturaleza_y_la_cultura_trashumante?id=8973
- [173] Lluís Salvador d'Àustria-Toscana, arxiduc d'Àustria, ‘La Tafona de Comasema’, *Die Balearian, parte general*, Vols, II i III, (vers el 1890), <http://www.nixe3.com/comuns/img/upload/44.1.Tafona%20de%20Comasema-800.jpg>

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.